

BMP-broedseizoen 2018: zieke Merels, bedreigde boerenland- en blijde bosvogels

Hoe deden onze 'gewone' broedvogels het in 2018? Dankzij de omvangrijke deelname aan de broedvogelmeetnetten BMP (al 35 jaar!), MAS en MUS kunnen we daar een antwoord op geven. Welke soorten namen toe, welke juist af, zijn er patronen te ontdekken?

Prima deelname BMP

Met de (positief gevalideerde) gegevens van 2189 telgebieden binnen, is 2018 qua deelname een van de beste jaren sinds de start van het Broedvogel Monitoring Project (BMP) in 1984. Het valideren van de telgegevens wordt vanaf 2018 nog grondiger aangepakt. We doen meer navraag bij tellers over opvallende soorten en/of aantallen en over de gehanteerde soortenlijst. Die contacten verlopen grotendeels plezierig. Helaas moeten we soms een telling afkeuren, bijvoorbeeld als er te weinig bezoeken zijn gebracht. Dat is natuurlijk zonde van de door de teller gedane inspanning. Gelukkig zien we vaak dat een teller onze kritische noten als een aansporing ziet en het volgende teljaar met een prima telling op de proppen komt. Daar zijn we erg blij mee!

De spreiding van BMP Algemene soorten (A), Bijzondere soorten (B) en Weidevogels (W) is heel behoorlijk, al zou een verdere versterking in bijv. Zuid-Limburg, Overijssel en Flevoland erg welkom zijn (figuur 1). De ligging van de Z-telgebieden, waar één of enkele relevante soorten worden gevolgd, is gevarieerder. Naast relatief zeldzame soorten als Nachtzwaluw kunnen dat ook algemenere soorten als Roodborsttapuit of Boerenzwaluw zijn. In alle gevallen gaat het om zinvolle informatie.

MAS en MUS

Het BMP is nog altijd goed voor de bulk van de gegevens waarmee het CBS en Sovon de jaarlijkse indexen berekenen. Het Meetnet

Urbane Soorten (MUS) speelt al 12 jaar een belangrijke rol bij het vastleggen van de trends van 84 soorten broedvogels in stedelijk gebied (verslag seizoen 2018 in het eerste nummer van dit jaar). Het Meetnet Agrarische Soorten (MAS) speelt in groot-schalig agrarisch gebied in toenemende mate een rol. De resultaten van de 895 in 2018 onderzochte MAS-telpunten (figuur 1) is verwerkt in de trends van 41 soorten. Een flink aantal MAS-telpunten is in opdracht van provincies geteld.

Weer

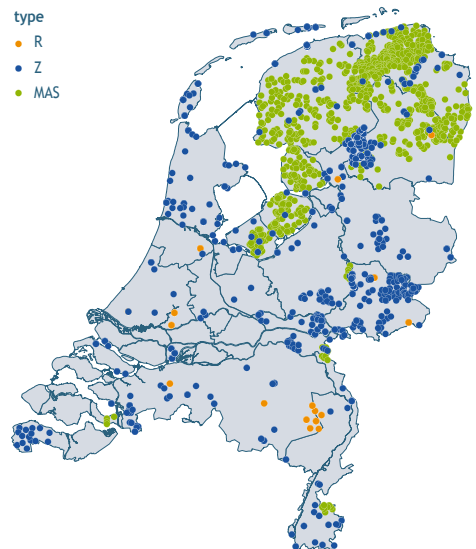
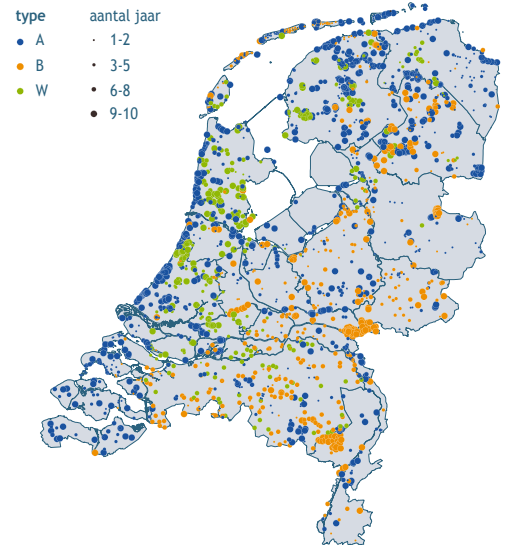
De aan het broedseizoen voorafgaande winter was zacht en nat, maar eindigde in februari en begin maart een stuk frisser en droger. Vorst van betekenis (inclusief enkele ijsdagen) werd vooral eind februari gemeten. Na een periode met normale temperaturen en neerslaghoeveelheden brak half april warmer en droger weer aan. Dat bleek de start van een langdurige periode van uitzonderlijk hoge temperaturen en aanhoudende droogte, iets dat tot het eind van de zomer voortduurde.

Winnaars

Zevenentwintig van de 111 gevolgde broedvogelsoorten deden het prima in 2018, met een index die tot de drie hoogste behoort sinds de start van de reeks in 1990. Grazers als Grauwe Gans en Nijlgans profiteren vaak van hoogproductieve gewassen op landbouwgronden, terwijl ze in nabije moerassen kunnen broeden. Veel geschikte gebieden zijn van uit grauwe-ganzenoogpunt inmiddels vol; de groei zit hem vooral

De Bonte Vliegenvanger herstelt vanaf 2000 van een eerdere inzinking. Oldeholtspade Fr, 5 juni 2014.

Foto: Ruurd Jelle van der Leij

Figuur 1. Overzicht van in 2018 onderzochte telgebieden. Boven BMP Alle soorten (A), Weide- en akkervogels (W) en Bijzondere soorten (B) (aantal teljaren in 2009-18 aangegeven). Onder BMP Zeldzame soorten (Z), Roofvogels (R) en MAS-telpunten.

Grote Lijster, een van de soorten die in 2018 op het laagste niveau zat, gerekend vanaf 1990. Ooijpolder, 20 april 2016. Foto: Harvey van Diek

in stedelijk gebied, de Waddeneilanden en het platteland op de zuidelijke zeelei. Naast de Nijlgans is de Halsbandparkiet een van de meest succesvolle exoten: de aantallen stijgen gestaag en vestigingen op nieuwe locaties worden steeds vaker gemeld.

De positieve ontwikkeling van een aantal bosvogels is niet los te zien van het toenemend areaal ouder loof- en gemengd bos en dood hout. Soorten als Kleine Bonte Specht, Boomklever en Glanskop zijn schoolvoorbeelden en hebben bovendien, als standvogels, waarschijnlijk baat bij de serie zachte winters. Naaldhoutspecialisten hebben te kampen met een afnemend voor hen geschikt bosareaal en ontbreken in het rijtje winnaars. Alhoewel: Bonte Vliegenvangers gingen de afgelopen jaren meer in denkbossen broeden, mogelijk omdat de rupsenpiek daar beter overeenkomt met de aankomstdata van de (in Afrika overwinterende) vogels. Minstens zo opvallend is dat de tot de eeuwwisseling achteruit kachelende Bonte Vliegenvanger nu al jaren een toename vertoont. Die toename werd eerst zichtbaar in bossen op de noordelijke zandgronden, maar is inmiddels het grootst op de zuidelijke zandgronden (al blijven de aantallen daar nog wel achter bij die van het noordoosten). Oorzaak

van het herstel lijkt vooral een verbeterde overleving van jongen en adulten, ondanks die door klimaatverandering veroorzaakte rupsen-mismatch (zie ook soortbespreking in broedvogelrapport 2016).

Sommige soorten die een halve eeuw geleden tot de bosvogels werden gerekend, doen het nu juist buiten de bossen goed. Zo floreert de Holenduif in agrarisch gebied, terwijl de aantallen in bos stabiel zijn of – vooral op de zuidelijke zandgronden – zelfs dalen. Een substantieel deel van de erven herbergt tegenwoordig een of meer paartjes Holenduiven. Die toename zien we ook in omliggende landen. Op het Britse platteland speelt de sterke toename van koolzaad in het teeltplan een grote rol, maar in Nederland is dit gewas veel minder populair en bovendien op zijn retour (CBS statline). Zouden graan- en maisstoppels en braakland een fikse rol spelen bij de winteroverleving? Welke zaden zijn trouwens favoriet tijdens het broedseizoen? De magere steekproef in het meetnet Nestkaarten toont een nestsucces van 60-80%, maar over trends in broedsucces of verschillen per habitat valt niets zinnigs te zeggen. Hier liggen wat mooie casussen om eens in te duiken!

Een aantal zangvogels van riet en natte ruigte doet het ook goed, zowel langeafstandtrekkers als Snor en Bosrietzanger

als de veel dichterbij overwinterende Blauwborst en Rietgors. De laatste drie soorten nemen het sterkst toe in de noord-oostelijke provincies. Desondanks zijn de dichtheden van de Bosrietzanger in het rivierengebied nog aanmerkelijk hoger.

De meeste soorten die het in 2018 voor de wind ging, floreren al langere tijd. Dat geldt niet voor de Bosrietzanger. Die was tot voor kort een toonbeeld van stabiliteit, maar nam in 2018 plots flink toe. Boomklever en Boomleeuwerik zitten al jaren in de lift, maar de groei vlak recent wat af. De al decennia in aantal toenemende Putter toonde voor het eerst in lange tijd een lichte daling ten opzichte van het voorafgaande jaar.

Verliezers

De lijst van 32 soorten die in 2018 een van de minste jaren sinds 1990 beleefden, is langer dan die van de soorten die er in positieve zin uitspringen. Addertje onder het gras is dat we van drie afnemende stadsoorten (Soepeend, Soepgans en Stadsduif) pas sinds 2007 (MUS) betrouwbare reeksen hebben. Een andere urbane probleemsoort is de Turkse Tortel, die sinds begin jaren negentig sluipenderwijs afneemt, vooral op de hoge gronden. Over de Zomertortel kunnen we kort zijn: die lijkt met een afname van 92% sinds 1990 onverminderd op weg naar de uitgang. Of kunnen sympathieke initiatieven om onze kennis te vergroten en waar relevant broed- en foerageerhabitat te bieden (zie www.zomertortels.nl) nog helpen?

Precies de helft van de soorten die het in 2018 niet goed deden, foerageert en/of broedt in agrarisch gebied. Daarmee is dit leefgebied wederom zwaar oververtegenwoordigd in dit negatieve rijtje. Vrijwel al deze soorten nemen ook op langere termijn af. Kleine (tijdelijke?) lichtpuntjes zijn een minieme toename van de Scholekster, Grutto, Veldleeuwerik en Patrijs. Bij de Kievit was het enige dat steeg het tempo van de afname. Ook de Torenvalk bereikte

De Turkse Tortel heeft niet veel nodig om te kunnen nestelen, maar de aantallen nemen toch sluipenderwijs af.

Foto: Luc Hoogenstein

Eerste resultaten 2019

Op het moment van schrijven is er informatie uit een dikke 400 in 2018 én 2019 onderzochte BMP-gebieden beschikbaar. Dankzij deze snelle inzenders kunnen we al een eerste blik op de resultaten van het net afgelopen seizoen werpen. Wat meteen opvalt is dat veel soorten het in 2019 beter deden dan in 2018: slechts zes soorten tonen een duidelijke afname, terwijl liefst 49 een toename laten zien. In het korte rijtje met dalers staan soorten die het al lange tijd moeilijk hebben, zoals de Watersnip, en enkele soorten die sinds kort in de problemen zitten, zoals de Merel.

Aan de pluskant springt de forse stijging van Kwartel, Zwarte Roodstaart en Cetti's Zanger eruit. De opmars van laatstgenoemde is duidelijk nog in volle gang. Verder valt op dat nogal wat Afrikatrekkers ruim in de plus lijken te zitten. Dat geldt niet alleen voor soorten als Gele Kwikstaart en Bonte Vliegenvanger, die het al langer goed doen, maar ook voor enkele al jaren kwakkelende soorten als Fitis en Nachtegaal. Enkele ringers die aan CES meedoen lieten weten relatief veel jonge insectenetende zangvogels in hun netten te vinden. Het fraaie voorjaarsweer lijkt gunstig te zijn geweest voor het broedverloop van deze soorten (zie ook pagina's hiernaast).

De Holenduif kwam 120 jaar geleden 'slechts hier en daar en in kleinen getale voor' (Albarda 1897). Tegenwoordig een behoorlijk algemene soort, vooral in boerenland. Beek-Ubbergen, 23 maart 2019. Foto: Harvey van Diek

een nieuw dieptepunt (-70% ten opzichte van 1990).

Terwijl veel bos- en struweelvogels floren, is er ook een aantal dat het minder doet. Voorbeelden zijn Tuinfluiter en Staartmees, die het sterkst afnemen op de zandgronden in het midden en zuiden van het land en mogelijk last hebben van bosveroudering en -verdroging. Dat de Nachtegaal op de hoge gronden afneemt is geen nieuws, maar dat de zo belangrijke populatie in de vastelandsduinen nu ook wat krimp vertoont is ietwat zorgwekkend.

Het gevreesde Usutu-virus had in 2017 op landelijke schaal nog geen grote gevolgen voor de trend van de Merel, maar in 2018 lag dat anders: de landelijke index toonde veruit de laagste waarde sinds 1990 en geen enkele habitat of regio ontsnapte aan de afname (zie ook elders in dit nummer).

Met al die aandacht voor de Merel zouden we bijna een ander lijstje met een probleem over het hoofd zien: de Grote Lijster bereikte de laagste index sinds 1990. Omdat deze afname al langere tijd gaande is, lijkt het onwaarschijnlijk dat Usutu een rol speelt.

Dank

Alleen dankzij de medewerking van vele vrijwillige vogelaars en van diverse instanties konden we weer een jaar toevoegen aan onze indrukwekkende broedvogel-telreeks. Hartelijk dank hiervoor!

● Jan-Willem Vergeer & Tom van der Meij

- > sovon.nl/BMP
- > sovon.nl/MUS
- > sovon.nl/MAS

goed jaar	slecht jaar
Grauwe Gans	Soepgans
Nijlgans	Wintertaling
Krakeend	Wilde Eend
Wespendief	Soepeend
Buizerd	Sperwer
Holenduif	Torenvalk
Halsbandparkiet	Boomvalk
Gierzwaluw	Patrijs
Groene Specht	Kwartel
Grote Bonte Specht	Fazant
Kleine bonte specht	Kievit
Boerenzwaluw	Grutto
Blauwborst	Wulp
Snor	Tureluur
Bosrietzanger	Stadsduif
Zwartkop	Turkse Tortel
Vuurgoudhaan	Zomertortel
Bonte Vliegenvanger	Ransuil
Glanskop	Veldleeuwerik
Koolmees	Witte
Boomklever	Kwikstaart
Boomkruiper	Nachtegaal
Putter	Merel
Appelvink	Grote Lijster
Rietgors	Tuinfluiter
Houtsnip	Fitis
Boomleeuwerik	Grauwe
	Vliegenvanger
	Staatmees
	Zwarte Mees
	Spreeuw
	Ringmus
	Scholekster
	Matkop

Inmiddels zullen er meer Kleine Plevieren in Nederland broeden dan Zomertortels. Een situatie die tot voor kort volstrekt ondenkbaar was. Foto: Gejo Wassink

